
Národ, nacionalismus a emancipační snahy

Lenka Rovná

Od 21. století nás dělí měsíce či dny, avšak postmoderní společnost, společnost vědění „*knowledge society*“¹ ovládají vášně a emoce, které patřily do slovníku 19. století. V Kosovu se střílí a současně se ve virtuálním světě na informační dálnici rozvíjejí diskuze a konkrétní podobu získávají nenaplněné aspirace a přání národů bez státu. Integrační procesy a globalizace na straně jedné doplňuje decentralizace, regionalizace a nacionalismus na straně druhé. Ano, nacionalismus. Téma stále žhavé, které plní police knihoven a nachází celou řadu vysvětlení, snah o pochopení, ale i zatracení.

Prvním problémem při snaze o pochopení této problematiky, který profesor Křen nazývá „*předsíní tohoto bludiště s prvními klamnými zrcadly*“,² je však již sama definice pojmů národ a nacionalismus. Jejich porozumění se stále více stává multidisciplinární otázkou, což potvrzuje i skutečnost, že dřívější výlučnou doménu historiků zaplnili antropologové, sociologové, sociální psychologové, lingvisté, politologové, filozofové, geografové, ekonomové, právníci a další vědci.³ Většina badatelů se však shoduje na tom, že o nacionalismu jako o ideologii a hnutí můžeme v Evropě a v Severní Americe hovořit na sklonku druhé poloviny 18. století a brzy poté ho zaznamenáváme rovněž v Latinské Americe. Chceme-li označit nějaká konkrétní data signalizující příchod nacionalismu, nejčastěji jsou uváděna léta 1775 (první dělení Polska), 1776 (americká Deklarace nezávislosti), 1789 a 1792 (záčátek a druhá fáze francouzské revoluce) nebo rok 1807 (Fichteho Adresy německému národu).⁴

Přínáležitost k národu a nacionalismus se však neobjevily v Evropě a v Americe bez varování. Pro mnohé představuje přípravnou fází tisíciletá historie křesťanství, impulzem a katalyzátorem je pak vynález knihtisku a především novin. Někteří autoři shledávají zárodky nacionalismu již v klasickém humanismu severoitalských měst v 15. a 16. století a uvádějí především Florencii od Bruna Latiniho k Machiavellimu, stejně jako jejich hledání příkladu v řecké polis a v patriotismu jejich svobodných občanů. Inspirace starověkým izraelským státem rovněž prostoupila reformaci, především puritanismus a nadchla zejména hledající britskou a nizozemskou mládež v době průmyslové revoluce.⁵

Podle Istvána Bibóa je národ jako jednotka charakteristická pro Evropu výsledkem půldruhatisíceletého vývoje. Upozorňuje na skutečnost, že od 5. až 6. století byly položeny základy evropských národů, a říká: „... *uprostřed chaosu měnících se hranic a nepřehledných feudálních vztahů prokázaly evropské národní celky – odhlédneme-li od kritických momentů jejich zrodu, místních proměn a dělení (5.–6., 10., 15.–16. a 19.–20. stol. n. l.) – překvapující stabilitu a houževnatost.*“⁶

Národ

Pro pochopení pojmu nacionalismus je podstatné vyjasnění pojmu národ. Podle jednoho z nejvýznamnějších znalců nacionalismu Anthonyho Smitha byl tento termín poprvé použit v literatuře ve spojení se založením Lipské univerzity v roce 1409 po náboženské a učené diskuzi, která zahrнула české a nečeské „*nationes*“.⁷ Ernest Gellner, český rodák, bývalý profesor filozofie a sociologie na London School of Economics and Politics a později profesor Středoevropské univerzity v Praze, použil následující vysvětlení:

1) Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud společně sdílejí stejnou kulturu. Pod pojmem kultura rozumíme systém idejí, znaků, asociací a způsobů chování a komunikace.

2) Dva lidé jsou stejné národnosti, pokud sami sebe uznají za příslušníky stejného národa. Národy jsou dílem přesvědčení, loajality a solidarity lidí, kteří jsou navzájem spojeni jistými právy a povinnostmi vyplývajícími ze sdíleného společenství.⁸

Ernest Renan, francouzský historik a jazykovědec, profesor Sorbonnské univerzity, napsal svou známou esej o národě *Qu'est-ce qu'une nation?* a přednesl ji v roce 1882 ve vypjaté atmosféře francouzského revanšismu po ztrátě Alsaska-Lotrinska ve francouzsko-pruské válce v roce 1870.⁹ Renan se ponořil do hlubších dějin a národ spojil s expansionistickými aktivitami dynastií, které dobyly určité území, přisvojily si ho společně s jeho obyvateli a nakonec byly zapomenuty. Ernest Renan tvrdil, že hranice dnešních států v podstatě vytvořily prapůvodně šlechtické rodiny a jejich sňatková politika. Výjimku spatřoval pouze ve Spojených státech amerických a ve Švýcarsku. Svou voluntaristickou teorii se snažil dokázat tím, že ani rasa není základem národa, protože především v Evropě nenajdeme čistou rasu. Tak například Anglosasové tvoří ve skutečnosti směs Britů z dob Julia Caesara, Anglosasů Hengista, Dánů Canuta a Normanů Viléma Dobyvatele. Stejně tak nám pro definici národa nevystačí ani exkluzivně jazyk, náboženství, zájmy komunity či geopolitické faktory, jako je území, a jsou zavádějící.¹⁰

Renan pojal národ jako duši, spirituální, duchovní princip, výsledek historického procesu, bohaté dědictví společné paměti, touhy žít společně a vůli všeho společného bohatství optimálně využít.¹¹ Renan tím spíše potřhl druhý bod Gellnerovy definice závislé na vůli jedinců žít společně, když prohlásil, že národ je každodenní plebiscit.

Stalinova definice národa pojímá historicky vytvořené stabilní společenství lidí, formované na základě společného jazyka, území, ekonomického života a psychologického uspořádání, které se projevuje ve společné kultuře.¹² Slabiny a zjednodušující přístup této definice dokazuje existence národů, které nemají jeden jazyk, či jiných, které žijí na území více států.

S výše řečeným v podstatě argumentuje Max Weber, když píše, že národ není identický s „lidem ve státě“, se členstvím v dané politické jednotce. Jako příklad uvádí Předlitavsko před rokem 1918. Weber neidentifikuje národ s komunitou, která hovoří stejným jazykem, uvádí dnes již zpochybněné příklady Srbů, Chorvatů, Severoameričanů, Irů a Angličanů. Přitom dochází k závěru, že „národ je společenstvím sentimentu, které by se mělo adekvátně vyjádřit vytvořením vlastního státu, vzhledem k tomu, že národ je společenstvím, které normálně inklinuje k vytvoření vlastního státu“.¹³

Společenství, které dovoluje sdílené historii, aby byla vnímána jako společná, je podle názoru Karla W. Deutsche společenstvím komplementárních zvyků a prostředků komunikace. Uchovávaní, znovu reprodukování, přenos, přeskupování a znovu použití kolektivní paměti musejí spočívat v ovládnutí této paměti, symbolů a zvyků a musejí být dostatečně komplementární, aby dovolily splnění těchto funkcí.¹⁴ Testem komplementarity je komunikační efektivita, jak rychle a přesně se informace dostanou na místo určení. Zde svou roli hraje nejen jazyk, ale i celá řada dalších faktorů – např. systém počítání, výběr používaných slov, stejně jako mimoslovní komunikace.

Švýcaři mohou proto hovořit čtyřmi různými jazyky, ale jednají jako jedno společenství stmelené společnými zvyky, preferencemi, symboly, pamětí, systémem držby půdy, sociální stratifikací, sdílenými historickými zážitky, osobními vazbami, které jim umožní komunikovat rychleji a efektivněji se Švýcary, kteří hovoří jiným jazykem, než s člověkem, který sice hovoří stejnou řečí, ale patří do jiného národa.¹⁵ Podle Deutscheho tak souvisí příslušnost k určitému národu s širokou komplementaritou sociální komunikace vlastní tomuto národu. Bylo by ovšem možné namítnout, že se vzrůstající globalizací, působením masových sdělovacích prostředků mezinárodní působnosti (např. CNN) funguje i komplementarita sociální komunikace na mnohem širší univerzální bázi a horizontálně proniká jednotlivými „národními“ systémy.

Již legendárním se stal pojem Benedicta Andersona, který označuje národ za „*imagined community*“, tj. za vysněnou politickou komunitu, stejně tak vysněnou jako vnitřně ohraničenou a suverénní.¹⁶ V obdobném duchu zní též definice Ruperta Emersona, pro něhož národ představuje takové společenství lidí, kteří cítí, že k sobě patří ve dvojnásobném smyslu. Tím, že hluboce sdílejí signifikantní části společného historického dědictví a že je čeká společný osud i v budoucnosti.¹⁷ Na stejnou strunu emocí a pocitů se odvolává rovněž Walker Connor, když tvrdí, že je důležitější to, v co lidé věří, že existuje, než to, co skutečně je. Proto W. Connor definuje národ jako spíše sebedefinující skupinu, než skupinu definovanou zvenčí. Podle jeho názoru skupina, národ sám, ví nejlépe, co ji spojuje a čím může být definována.¹⁸

Walker Connor však upozorňuje na skutečnost, že přestože většinou národy usilují o vytvoření vlastních států, v sedmdesátých letech:

- 1) pouze 12 států (9,1 %) mohlo být oprávněně nazýváno národním státem;
- 2) existovalo pouze 25 států (18,9 %) s 90 % obyvatel příslušejících k jednomu národu, ovšem s rozhodující menšinou;
- 3) existovalo pouze 25 států (18,9 %), kde k jedné národnosti patřilo 75–89 % populace;
- 4) existovalo 31 států (23,5 %) s 50–74 % populace jedné národnosti;
- 5) existovalo 34 států (29,5 %) s méně než 50 % populace náležející k jedné hlavní národnosti.¹⁹

Anthony D. Smith, profesor sociologie na London School of Economics and Politics, věnoval problematice nacionalismu nepřeberné množství prací. Národ označil za skupinu lidí, která má následujících sedm charakteristických rysů:

- 1) kulturní svébytnost, členové jsou stejní v tom, v čem se liší od jiných;
- 2) územní celistvost se svobodnou mobilitou uvnitř;
- 3) relativně dostačující počet obyvatel;
- 4) vnější politické vztahy konfliktu a spojenectví s obdobnými skupinami;
- 5) dostačující skupinový pocit sounáležitosti a loajality;
- 6) přímé členství s odpovídajícími občanskými právy;
- 7) vertikální ekonomickou integrací kolem společného systému práce.²⁰

Pokud použijeme první dvě kritéria, získáme charakteristiku kmene, zatímco bod čtyři již vyžaduje určitý stupeň centralizace. Prvních pět bodů vlastně popisuje sociálně-politické formace typické pro starověká společenství. Národy jsou podle Smithova názoru etnika, která jsou ekonomicky integrována kolem společného systému dělby práce s komplementaritou rolí a jejichž členové se těší stejným právům jako občané nezprostředkovaného politického společenství.

Z uvedeného vyplývá, že Smithova definice již prolíná pojmy národ a stát a v podstatě ho ztotožňuje s národnostním státem. Tím se potvrzuje teze Miroslava Hrocha o sémantickém problému chápání národa, který píše, že „*anglický jazykový kontext spojuje tento termín [národ – pozn. aut.] se státem, se státností*“.²¹

Při kombinaci psychologického a sociologického chápání rozumím pod pojmem národ skupinu lidí:

- kteří se sami definují za příslušníky stejného národa;
- kteří sdílejí společné kulturní dědictví (včetně jazyka či jazyků) a hodnoty, jež v modifikované formě transferují do budoucnosti, a tím zaručují kontinuitu národního vývoje.

V moderním věku stát představuje nejvýznamnější formu organizace lidstva a přitom zosobňuje největší koncentraci moci. Tato skutečnost často vede národy k tomu, aby se snažily o vytvoření vlastního státu, tj. takového politického nástroje, který by jim umožnil se uchránit a prosadit ve světové politice, ekonomice i kultuře.²² Vzhledem k tomu, že většina národů však žije v mnohonárodnostních celcích, v různých historických obdobích a vlnách v dějinách devatenáctého a dvacátého století dochází ke snaze o vytváření národních celků na různém principu.²³ Tato snaha či proces jsou nazývány národním hnutím či nacionalismem.

Nacionalismus a národní emancipace

Klasik teorie nacionalismu a český rodák Ernest Gellner ve své práci *Národy a nacionalismus*²⁴ definoval nacionalismus jako primárně politický princip, který předpokládá, že se politická a národní jednotka shodují. Gellner chápal nacionalismus jako teorii politické legitimacy, která vyžaduje, aby se etnické hranice nekřížily s politickými a aby etnické hranice v rámci daného státu nedělily držitele moci od ostatních.²⁵ Tím se však dostáváme k nutnosti definovat stát. Není nic jednoduššího, než si vypůjčit slavnou definici Maxe Webera, že stát je instituce uvnitř společnosti, která vlastní monopol na legitimní násilí.²⁶ Existence státu pro vznik nacionalismu je esenciální, bez státu není nacionalismus.²⁷

Elie Kedourie definoval potom nacionalismus jako doktrínu vynalezenou v Evropě na začátku 19. století, která předstírá, že je schopna dodat kritéria pro sebeurčení určité skupiny populace, která by se těšila své vlastní vládě, měla možnost legitimního použití síly ve vlastním státě a získala kredit pro vytvoření právní organizace společenství států.²⁸ Nacionalismus je pro Kedourieho především formou pozemské víry v boží království na zemi, která se vyvinula z Kantova konceptu lidských bytostí jako autonomních jednotek, přičemž lidé zaměnili náboženství za politiku jako cestu ke spasení.²⁹

Kedourieho teorii převrací Ernest Gellner na opačnou platformu, když argumentuje potřebou moderní společnosti vytvořit kulturní homogenitu, jež je základem nacionalismu. Pro Kedourieho tuto sjednocující sílu představuje síla idejí. Vznik nacionalismu jako nového fenoménu 18. a 19. století vysvětluje Ernest Gellner přechodem agrární společnosti v industriální společnost. Industriální společnost označuje za jedinou společnost, která je založena na neustálém růstu, na kontinuálně se vylepšující životní úrovni obyvatelstva a především na očekávání tohoto růstu. Stará stabilita původní sociální struktury agrární společnosti není totiž kompatibilní s růstem a inovacemi industriální společnosti. Nacionalismus potom nachází své kořeny v jistém druhu dělení práce, které se neustále mění, aby mohlo lépe plnit nové úkoly.³⁰

Industriální společnost charakterizuje potřeba vysokého všeobecného vzdělání, její příslušníci jsou a musejí být mobilní, připraveni přesunout se z jedné pracovní aktivity na druhou. Přitom potřebují mít takovou průpravu, která jim umožní rychle se přeorientovat z jednoho pracovního zařazení na druhé. V průběhu pracovního procesu musejí být jedinci schopni neustále komunikovat s velkým množstvím lidí, s nimiž předtím neměli žádné kontakty. Přitom způsob jejich komunikace, ať mluvené řeči, či psaného slova, vyžaduje naprosto univerzální, standardizovanou formu. Vzdělávací systém industriální společnosti se rozrůstal, stával se mohutným a nezaměnitelným. Možnost zaměstnatelnosti lidí, jejich pocit vlastní důstojnosti i sociálního bezpečí a sebestopnutí se u většiny váže na jejich vzdělání. Hranice, které kolem nich postavila kultura, v níž toto vzdělání získali, vlastně znamená i hranice, v nichž jednotliví lidé budou realizovat své osobní i profesionální ambice. Moderní člověk není loajální k monarchovi, zemi či víře, ale ke své kultuře.³¹

Kultura se v industriální společnosti stává majetkem státu, prostředníkem komunikace, životodárnou silou, která tvoří rámec, v němž příslušníci společenství dýchají, navzájem hovoří a produkují. Nejde již tedy o mnohočetnou, lokálně vázanou, spíše slovesnou a zvykovou „nízkou“ kulturu a tradice, ale o „vysokou“, gramotnou kulturu. Pro životodárnou nutnost její vysoké efektivity bdí nad její kvalitou stát. Vzdělání a kultura tak představují „nejdůležitější průmysl, vyprodukování použitelných a užitečných lidských bytostí“.³²

Eric J. Hobsbawm, známý britský historik, který věnoval nacionalismu práci *Nations and Nationalism Since 1780*, kritizuje Gellnera z marxistických pozic a nesouhlasí s jeho výlučným konceptem změny „shora“, v němž stát vlastně ve jménu univerzální industriální společnosti „unifikoval“ její příslušníky a z místních různorodých a mnohobarevných společenství s jejich „nízkými“ lokálními kulturami cíleně vytvořil národní celek spojený „vysokou“ kulturou.³³

V období přechodu k industrialismu se podle Gellnerova názoru rodí i nacionalismus jako vedlejší produkt, v této epoše plné turbulencí, potvrzování si vlastních identit a vlastních schopností se politické a kulturní hranice často měnily. Nacionalismus v podstatě znamená zavedení „vysoké“, státem posvěcené a zprostředkované standardizované kultury do společnosti, v níž dříve převládaly různé místní „nízké“ kultury, reprodukované na lokálním základě. Ovšem oficiálně se nacionalismus chová právě opačně, když tvrdí, že se snaží zachovat místní lidový folklor ve jménu „národa“.³⁴

Gellnerovu teorii spojení nacionalismu s rozvojem moderní společnosti podporuje i Rupert Emerson, jenž napsal, že nacionalismus je produktem určitých sil, které formují moderní svět. Tyto síly však označuje za vnitřně „demokratické“ v tom smyslu, že mobilizují a vtahují dříve podřízené třídy i části společnosti, dávají jim sociálně nové role, boří staré tradiční stereotypy a napomáhají k vytvoření nové společnosti, do níž jsou aktivně zapojeni všichni její občané.³⁵

Ve snaze lépe popsat a pochopit problém nacionalismu pokoušeli a pokoušejí se jeho analytici použít určitá kritéria hodnocení. Historikové především poukazovali na mnohost nacionalismů, a přestože většinou trvali na neopakovatelnosti těchto fenoménů a na unikátnosti každého jednotlivého národa a jeho zkušeností, pokusili se vytvořit chronologickou a typologickou taxonomii.

Tato *historická typologie* se stala především výtvorem historiků politického myšlení a idejí, kteří se pochopitelně zaměřili na dějiny národních hnutí v jejich neopakovatelných podobách v návaznosti na rozvoj ideologie nacionalismu. Uvedme si alespoň jeden příklad:

- 1815–1871 – *integrativní fáze*, snaha o vznik národních celků hlavně ve střední Evropě,
- 1871–1900 – *disruptivní fáze*, konec starých nadnárodních politických celků,
- 1900–1945 – *agresivní fáze*, vyvrcholení v nacismu,
- 1945–? – *současná fáze*, celosvětová difuze.³⁶

Reinhard Bendix zobecnil práce svých kolegů o nacionalismu, především se opřel o typologii Carlona Hayese³⁷ a rozeznal devět základních typů:

* *nespecifický nacionalismus* – je založený na kmenové sounáležitosti, stmelené pomocí společně sdíleného systému hodnot;

* *tradiční nacionalismus* – podporuje zachování aristokracie, Boha považuje za hlavního arbitra národa a doporučuje „civilizovat“ ostatní zaostalé národy;

* *náboženský nebo symbolický nacionalismus* – je charakterizován emocionálně laděnými symboly, ve své sekulární podobě Boha představuje národní stát;

* *humanitární nacionalismus* – vznikl v 18. století a je podobný tradičnímu nacionalismu, ovšem náboženství nahrazuje věda;

* *liberální nacionalismus* – má kořeny rovněž v 18. století, zdůrazňuje humanitní hodnoty, individuální svobody, stejně jako patriotismus a suverenitu na národním základě;

* *integrální nacionalismus* – odmítá liberalismus, lpí na patriotismu, je odmítavý vůči cizím vlivům, zdůrazňuje fyzickou sílu, militarismus a imperialismus;

* *buržoazní nacionalismus* – má dvě formy, starší forma podporuje obchodní a profesionální střední vrstvy, které stojí v čele procesu vytváření národního státu na základě investic zvenčí, nová forma však doufá pouze ve vlastní síly a investiční možnosti;

* *technologický nacionalismus* – projevuje se hlavně v rozvojových zemích a převládá zde víra, že těžký průmysl vyřeší problémy pokroku a růstu;

* *jakobínský nebo radikální nacionalismus* – reprezentuje současná osvobozenecská hnutí (60. let – pozn. aut.), nabízí politickou a ekonomickou centralizaci, suverenitu, osobní svobody a rovnost, stejně jako připravenost použít síly k jejich dosažení.³⁸

Nejnámějším příkladem komplexní ideologické typologie zahrnující místní, chronologické i intelektuální prvky je sporná, odmítnutá, ale znovu ožívající teorie Hanse Khona o rozdílu mezi „východním“ a „západním“ nacionalismem.³⁹ Podle názoru tohoto profesora historie na City College v New Yorku se „západní“ nacionalismus začal rozvíjet v zemích, jako byla Anglie, USA, Francie, Nizozemsko v 17. a 18. století, jeho nositeli byly tvořící

se střední vrstvy a jeho ideologií renezanční kulturní ideály. Svou podstatou tento nacionalismus označil za racionální, optimistický a pluralistický, zakotvený v myšlenkovém rámci sociální smlouvy a zaměřený na realizaci ideálů pokroku osvíceneckého věku.

Naproti tomu na společensky i ekonomicky více zaostalém východě se nacionalismus stal v 19. století kulturním hnutím nižší šlechty a lidových mas. Ideově ho Khon charakterizuje jako emocionální, ale i autoritářské pochopení nesmiřitelnosti pojetí starobylého národa (Volk) ve střetu se západní kulturou a jako mesiášské přesvědčení o vyvolenosti ke zvláštní misi pro lidstvo. Své kořeny hledá v aspiracích Svaté říše římské nebo ruského impéria.⁴⁰

Je s podivem, že Khonova sporná teorie, která nejenže zjednodušuje a bagatelizuje mnohost různých typů nacionalismu, v nichž můžeme objevit i mnohočetnost jejich odstínů přítomných u jednoho národního celku, je sice již překonaná, ale opět se objevuje v současné argumentaci odborníků právě ze západních zemí.⁴¹

Nelze se nezmínit o rozdělení německého politologa Dietera Senghaase, který rozeznává:

* nacionalismus původní, primární a integrativní (příkladem je britský případ, který šťastně vyústil v liberalismus);

* nacionalismus sekundární, rozvojový „*opozdílů s protekcionismem, dirigismem a ochranářstvím... až po korporativismus, fašismus a komunismus*“⁴² (příkladem je ranný německý nacionalismus);

* etnický terciální nacionalismus, tribalismus častý u malých opožděných národů, „nacionalismus zoufalství“ (islámský svět, Balkán, postkomunistické země, opožděné části vyspělého světa, jako je např. Baskicko).⁴³

Kromě historických typologií či taxonomií nacionalismu se objevují i *sociologické typologie*, které na rozdíl od historických, jež především zajímá ideologická zakotvenost nacionalismu, zkoumají národní celky či nacionalistická hnutí z pohledu analýzy jednotky, skupiny. Tak se můžeme setkat s Handmanovým pojetím, které rozlišuje čtyři typy nacionalismů:

* *iredentní* směřuje k vytvoření vlastního národního celku s cizí nadvládou;

* *opresivní* charakterizuje reakci malých národních celků proti útlaku (např. Irsko, malé středoevropské národy);

* *protektionistický* představuje identifikaci obchodních zájmů s národní bezpečností a prosperitou, vede k imperialismu;

* *prestižní* charakterizuje snaha o vměšování, která se objevuje z pocitu méněcennosti (např. Německo před rokem 1921).⁴⁴

Ve výčtu různých sociologických taxonomií bychom mohli pokračovat a uvést pro ilustraci ještě Setona-Watsona a jeho dělení nacionálních hnutí na:

* *osvobozenecká*,

* *iredentistická*,

* *státotvorná*.

Wolsley hovoří o třech kategoriích: *unitární, heterogenní a „pan“ hnutí* (např. panslavismus). Symmons-Symonolewicz zase uznává dvě základní kategorie:

* *minoritní hnutí za sebezachování*,

* *osvobozenecké hnutí za nezávislost*.⁴⁵

Výčet by mohl pokračovat, avšak na rozdíl od historických taxonomií nebyly sociologické téměř aplikovány.

Ve druhé polovině devadesátých let se objevuje stále více studií zabývajících se snahou pochopit emancipační procesy národů bez státu. Tvoří se nové teorie a přehodnocují se staré. Již zábavně působí snaha Saula Newmana, který se při obhajobě své doktorandské práce na univerzitě v Princetonu (USA) snažil dokázat, proč etnoregionální strany ve Skotsku, v Quebecu a v Belgii „upadají“, a velmi laskavě je poslal do učebnic historie.⁴⁶ Etnoregionální strany však v devadesátých letech své pozice posílily, quebecká Parti Quebecois nejen tvoří provinční vládu, ale i v celokanadském parlamentu je největší opoziční stranou Jejho Veličenstva.

Stejně tak vývoj ve střední a východní Evropě nenechává nikoho na pochybách o tom, že nacionalismus je stále živý, že je potřeba ho uchopit a porozumět mu v jeho nových podobách. Jak napsal John A. Hall ve své stati *Nationalisms, Classified and Explained*, není jediná univerzální teorie nacionalismu. Nepohybujeme se od univerzalizmu k partikularismu, či od obecné teorie k národním historiím, je třeba charakterizovat jednotlivé typy nacionalismů (nota bene název práce: *Nationalisms!*) a jejich společenské kořeny.⁴⁷

Soudobý svět po druhé světové válce spojený především s dekolonizací a s následným vznikem samostatných států označuje John A. Hall za „svět amerického systému“, jenž internacionalizoval klíčové elity, které se vymanily z područí lokálních národnostních skupin.⁴⁸ Tím se nacionalismus posunul do svých nových poloh – do nacionalismu obchodu. Michael Mann pak přiznával nacionalismu v jeho mírné podobě příznivý vliv na demokratický vývoj společnosti. Ovšem agresivní formy nacionalismu vedly k opačnému vývoji.⁴⁹

Pojem a pojetí nacionalismu, snahy národů o emancipaci, sebepotvrzení a sebepřítakání v neustále se měnícím světě, v neustálém vystavení se zpochybnění zevnitř i zvenčí, mají mnoho podob. Ty se mění v souvislosti s jeho kořeny, politickou kulturou a mírou zakotvenosti v národu samém i v mezinárodní konfrontaci.

Konec 20. století zaznamenává renezanci emancipačních snah národů bez státu ve své mnohosti i neopakovatelnosti. Nacionalismus rozhodně tedy nepatří pouze do učebnic historie, ačkoli bychom si to v mnoha případech jistě přáli. V některých slouží však k mobilizaci národa či společenství na cestě k prosperitě a k demokratické občanské společnosti.

¹ Viz Haas, P.: *Knowledge, Power and International Policy Coordination*. University of South Carolina Press, Columbia 1997. Viz též Sandofsky, D.: *Knowledge as a Power: Political and Legal Control of Information*. Praeger, New York 1990. Viz rovněž Stehr, N., Ericksen, R.: *The Culture and Power of Knowledge: Inquires in to Contemporary Societies*. Berlin 1992. Viz též Haas, E.: *When Knowledge is Power: Three Models of Change in International Organizations*. University of Carolina Press, Berkley 1990.

² Křen, J.: Nacionalismus či patriotismus? *Dějiny a současnost*, 2/1998, s. 2–6.

³ Viz Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): *Nationalism*. Oxford University Press 1994, s. 3.

⁴ Viz Smith, A. D.: *Theories of Nationalism*. Harper Torchbooks, New York 1972, s. 27.

⁵ Viz Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): cit. dílo, s. 5 a 6.

⁶ Bibó, I.: *Bída malých národů východní Evropy*. Bratislava, Brno 1997, s. 165.

⁷ Viz Smith, A. D.: cit. dílo, s. 167.

⁸ Viz Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York 1983, s. 7.

⁹ Viz Renan, E.: *Qu'est-ce qu'une nation?* In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): cit. dílo, s. 17 a 18.

¹⁰ Viz Renan, E.: *What is a Nation?* In: Dahbour, O., Ishay, M. R. (eds.): *The Nationalism Reader*. Humanities Press, New Jersey 1995, s. 148–152.

¹¹ Viz tamtéž, s. 153.

¹² Viz Stalin, J.: *The Nation*. In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): s. 18–21.

¹³ Weber, M.: *The Nation*. In: tamtéž, s. 25.

¹⁴ Viz Deutsch, K. W.: *Nationalism and Social Communication*. In: tamtéž, s. 26.

¹⁵ Viz tamtéž, s. 27.

¹⁶ Viz Anderson, B.: *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso, London 1991, s. 6.

¹⁷ Viz Emerson, R.: *From Empire to Nation*. Boston 1970, s. 95.

¹⁸ Viz Connor, W.: *A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...* In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): cit. dílo, s. 37.

¹⁹ Viz tamtéž, s. 39.

²⁰ Viz Smith, A. D.: cit. dílo, s. 186.

²¹ Hroch, M.: *Nevítaná identita – nacionalismus jako odkaz komunismu?* *Mezinárodní vztahy*, 4/1997, s. 51.

²² Viz Emerson, R.: cit. dílo, s. 96.

²³ „Založení nového státu [ČSR – pozn. aut.] vycházelo z rozporuplných principů: česká území do něj vstupovala na principu historické a etnické kontinuity, německá území na základě historickém, ale nikoliv etnickém, Slovensko na základě etnickém, ale nikoliv historickém, a maďarské oblasti neměly k novému státu vztah ani historický, ani etnický.“ – Bibó, I.: cit. dílo, s. 180.

²⁴ Viz Gellner, E.: cit. dílo.

²⁵ Viz tamtéž, s. 1.

²⁶ Viz Weber, M.: *Economic Policy and the National Interest in Imperial Germany*. In: Dahbour, O., Ishay, M. R. (eds.): cit. dílo, s. 119–124.

²⁷ Viz tamtéž, s. 3.

²⁸ Viz Kedourie, E.: *Nationalism*, Fourth, expanded edition. Blackwell, Oxford 1996, s. 1.

²⁹ Viz Kedourie, E.: *Nationalismus and Self-Determination*. In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): cit. dílo, s. 49–55.

³⁰ Viz Gellner, E.: cit. dílo, s. 22–24.

³¹ Viz tamtéž, s. 35–36.

³² Tamtéž, s. 38.

³³ Viz Hobsbawm, E. J.: *Nations and Nationalism, Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press 1995, s. 11.

³⁴ Viz Gellner, E.: cit. dílo, s. 57.

³⁵ Viz Emerson, R.: cit. dílo, s. 215.

³⁶ Viz Smith, A. D.: cit. dílo, s. 194.

³⁷ Viz tamtéž, s. 196.

³⁸ Viz Bendix, R.: *Nation Building and Citizenship, Studies of Our Changing Social Order*. John Wiley, New York 1969, s. 220 a 221.

³⁹ Viz Khon, H.: *Western and Eastern Nationalisms*. In: Hutchinson, J., Smith, A. D. (eds.): cit. dílo, s. 162–165.

⁴⁰ Viz Smith, A. D.: cit. dílo, s. 196.

⁴¹ Viz Hroch, M.: cit. stať, s. 51–56.

⁴² Křen, J.: cit. stať, s. 3.

⁴³ Viz tamtéž, s. 2–6.

⁴⁴ Viz Smith, A. D.: cit. dílo, s. 199 a 200.

⁴⁵ Viz tamtéž, s. 199–210.

⁴⁶ Viz Newman, S.: *The Ethnic Dilemma: The Rise and Decline of Ethnoregional Political Parties in Scotland, Belgium, and Quebec*. Princeton University 1989.

⁴⁷ Viz Hall, J. A.: *Nationalisms, Classified and Explained*. In: Periwal, S. (ed.): *Notions of Nationalism*. Central European University Press, Budapest, London, New York 1995, s. 8.

⁴⁸ Viz tamtéž, s. 24.

⁴⁹ Viz Mann, M.: *A Political Theory of Nationalism and Its Excesses*. In: tamtéž, s. 44.

Poznámka: Stať je součástí rozsáhlejší studie Nacionalismus v historické perspektivě, jejíž další část pod názvem „Nový“ nacionalismus? bude uveřejněna v časopise Mezinárodní vztahy, 1/1999.